

СЛОВО ПРО ВЧИТЕЛЯ: ДО ЮВІЛЕЮ ПАВЛА ЮХИМОВИЧА ГРИЦЕНКА

Цьогоріч святкує 70-ліття Павло Юхимович Гриценко – український мовознавець, діалектолог, славіст, знаний далеко за межами України; доктор філологічних наук (1991), професор (1993), громадський діяч, дійсний член Наукового товариства ім. Шевченка (2017).

Павло Гриценко народився 23 вересня 1950 р. у с. Матроска Ізмаїльського р-ну (тепер – Одеська обл.). 1973 р. закінчив Одеський державний університет ім. І. Мечникова, 1979 р. – аспірантуру Інституту мовознавства ім. О. Потебні АН УРСР. Обіймав посади вченого секретаря Інституту мовознавства (1981–1987), завідувача сектору діалектології Інституту мовознавства (1987–1991), відтак – відділу діалектології Інституту української мови НАН України (1991–2008). Від 2008 р. Павло Юхимович очолює Інститут української мови НАН України.

Із-поміж основних наукових зацікавлень ученого – вивчення українських діалектів, взаємодії народних говорів і літературної мови, типологія та зв'язки слов'янських діалектів, теорія лінгвістичної географії, діалектної текстології, історія мовознавства.

Професор П.Ю. Гриценко на Міжнародній науковій конференції «Діалектний часопростір. Світлої пам'яті Наталі Хобзей» (10–11 жовтня 2019 року, м. Львів)

Учений досліджує діалектну лексику, застосовуючи новітні підходи й методи її аналізу, – системність та моделювання інваріантів структурної організації мікросистем і семантичної структури лексем, динаміку лексико-семантичних процесів (монографія «Моделювання системи діалектної лексики» (1984), статті: «Атракція як фактор розвитку лексико-семантичної системи говорів» (1982), «Генезис лексики українських західностепових говірок» (1982), «Тваринницька лексика українських західностепових говорів. Проблема структури тематичної групи» (1982), «Дослідження лексики українських говорів» (1984), «Семантика діалектного слова: реальність і опис» (1996), «Українська діалектна лексика: реальність і опис (деякі аспекти)» (2005), «Феномен діалектного явлення: онтологія и гносеология» (2015); та ін.). Зазначені праці неабияк вплинули на розвиток діалектної лексикології: запропонована методика дослідження знаходить продовження у студіях учнів і послідовників ученого, її активно використовують в українському та слов'янському мовознавстві.

Для розуміння сутності мовного континууму, особливостей його існування й закономірностей трансформації має неабияке значення монографія «Ареальне варіювання лексики» (1990), у якій уперше комплексно проаналізовано зміни лексики говірок на акцентному, фонемному, морфемному, граматичному та семантичному рівнях. Сформульовані висновки мають ширше застосування у вивченні явищ інших структурних рівнів.

Від початку 80-х років Павло Гриценко працює у складі Міжнародної робочої групи «Загальнослов'янського лінгвістичного атласу», а від 1989 р. є членом Міжнародної комісії цього атласу при Міжнародному комітеті славистів і головою української комісії.

Проблемам ареалогії мови, функціонуванню мовних явищ у загальнослов'янському контексті присвячено чимало статей ученого («Лексико-семантична система в ареальному аспекті» (1983), «До питання про ареальний аспект дослідження лексико-семантичної системи» (1983), «Тенденції розвитку діалектної лексики как объект лингвогеографии» (1984), «Лексична система мови і картографування» (1987), «Континуація и лингвогеография» (1990), «Семантика і лінгвогеографія» (1990), «На подступах к объясняющей лингвогеографии» (1993), «Простір і час у лінгвістичній географії» (1994), «Із спостережень над слов'янськими ізолексами» (1998), «Об интерпретации лингвистических карт» (2000), «Мікроконтинуум як предмет ареалогії» (2000), «З нових підходів до просторової парадигми мови» (2002), «Діалектна межа як ідеологема лінгвістичної географії» (2003), «Напрями розвитку лінгвістичного картографування в Україні» (2003), «Об интерпретации лингвистических карт» (2004), «Архаические диалектные зоны славянского континуума (по данным ОЛА)» (2008), «*Carpato-balkanica*. 2. Українсько-хорватські паралелі на картах ЗЛА» (2009), «Лінгвістичне картографування і проблеми словотворення» (2010), «Славянские изоглоссы: генезис, типы, эвристический потенциал» (2013)). Типологію слов'янських діалектних систем та відношення між ними репрезентовано у статтях: «К вопросу о соотносительных восточнославянских диалектных зонах» (1985), «З українсько-північноросійських лексичних паралелей» (1987), «Болгарські лексичні елементи в українських говірках» (1988), «К проблеме общеславянского контекста варьирования украинского диалектного языка» (1990), «Українська мова у загальнослов'янському контексті» (1993), «Нерегулярные фонетические изменения как параметр типологии славянских

діалектов» (1993), «Українсько-західнослов'янські паралелі і зв'язки: контактні і дистантні зони» (1995), «Українсько-інослов'янські ізоглоси: їх типи та евристичний потенціал» (2000), «O ukraińsko-polskim kontynuum językowym w świetle geografii lingwistycznej» (2004) та ін.).

Завдяки зусиллям Павла Гриценка опубліковано третій том «Атласу української мови» (2001) – першої в історії україністики та славістики фундаментальної лінгвокартографічної праці про українські діалекти.

Важливий напрям діяльності діалектологів – збирання, упорядкування й видання збірників діалектних текстів, які містять наративи діалектного мовлення. Реалізація такого задуму передбачала створення колекції фонозаписів одного часового зрізу, їх транскрибування за єдиними засадами. Ця проблема особливо гостро постає з огляду на фіксацію та збереження діалектів. Неабиякого значення це завдання набуває в умовах екологічної техногенної катастрофи на Чорнобильській атомній електростанції (1986). Усвідомлюючи відповідальність діалектологів за збереження середньополіського діалекту, вчений разом із колегами з відділу діалектології Інституту української мови НАН України підготував й опублікував збірник діалектних текстів «Говірки Чорнобильської зони. Тексти» (1996), а також науковий опис («Говірки Чорнобильської зони. Системний опис» (1999), а також статті: «Die Sperrzone [зона відчуження]» (1996), «Говірки Чорнобильської зони сьогодні» (1996), «Диалекты в современной языковой ситуации Украины» (2018)).

Записування діалектного мовлення від переселенців Чорнобильської зони – носіїв архаїчних говірок і глибокої традиційної слов'янської культури, згодом – транскрибування цих магнітофонних фіксацій та публікування текстів виявилися каталізатором загальноукраїнського дослідницького руху, який охопив наукові діалектологічні центри України, привернувши увагу до діалектного тексту як важливого й достовірного джерела пізнання діалектних явищ, активізувавши видання збірників діалектних текстів, формування фоно- і текстотек. Чимало статей присвячено новому напрямку – дослідженню діалектних текстів («Текст як простір вияву діалектних явищ» (2000), «Тексти як джерело дослідження українських говірок Румунії» (2003), «Тексты как источник исследования диалектов» (2006), «Про один тип джерел сучасних діалектологічних студій» (2014), «Інформаційний простір діалектного тексту» (2015)).

Вагоме завдання української діалектології – створення словника українських діалектів, який об'єднає інформацію вже наявних регіональних словників і неопублікованих лексичних джерел. Теоретичні питання лексикографії реалізовано у статтях («Словарь Н. Герова как явление культуры» (1995), «Етнографічні словники у контексті сучасної культури» (1999), «Словники традиційної культури: між термінографією та етнографією» (2003); «*“Слово поза словником”*: реєстр словника як проблема сучасної тлумачної лексикографії» (2011)). Діалектологи Інституту української мови під керівництвом Павла Юхимовича працюють над публікацією «Матеріалів до Словника українських говірок Закарпатської області» Миколи Грицака. Також з ініціативи професора Павла Гриценка триває створення картотеки Словника українських діалектів.

Ще однією сторінкою біографії ученого стало осмислення історії мовознавства, викладене в наукових розвідках: «На шляхах пошуків: українська діалектологія від К. Михальчука до сьогодні» (1994), «Українська діалектологія другої

половини ХХ століття: ідеї та результати» (2006) та ін. Ці праці – важливе доповнення історіографії мовознавчої науки.

Цікавою й пізнавальною водночас є «лінгвістика в іменах» діалектолога – нарис про визначних дослідників мови, здебільшого вчителів, наставників і колег Павла Юхимовича, серед яких: Степан Бевзенко, Микола Никончук (серія «Мовознавці України», яку започаткував Павло Гриценко), а також Юрій Шевельов, Олекса Горбач, Федот Жилко, Іван Матвіяс, Кароль Дейна, Януш Сятковський, Михайло Лесів, Микита Толстой, Ярослава Закревська, Лідія Коць-Григорчук, Наталя Хобзей та ін.

«Мова – це справа нашого достоїнства»... Ці слова Павла Гриценка змусили задуматися багатьох над сутністю української мови, а його статті («Мова як акумулятор культури і одна з форм її вираження» (1986), «Проблема критеріїв оцінки мовної ситуації в Україні в останні десятиліття ХХ століття» (2003)), численні публікації в періодиці – важливе джерело піднесення престижу української мови в суспільстві, адже, як слушно зауважує, українська мова – це потужний інструмент, який дає силу всьому українському народу.

Великого значення Павло Гриценко надає статусові української мови в Україні та за її межами, бере безпосередню участь у створенні законодавчої бази щодо повноформатного функціонування української мови як державної на всій території України в усіх галузях суспільної комунікації, захищає українську мову в Конституційному Суді та засобах масової інформації, неабияк вболіває за її статус і значення в Україні.

Діалектологічна школа професора Павла Гриценка, безперечно, існує. Вона об'єднує дослідників говорів із різних теренів України, де діють діалектологічні осередки: Київ, Старобільськ, Івано-Франківськ, Житомир, Ізмаїл, Умань, Суми, Кам'янець-Подільський, Черкаси, Луцьк, Ужгород, Чернівці, Глухів, Львів...

Чимало можна згадувати про наукові здобутки Павла Юхимовича – відданий науці діалектолог, славист, автор понад 500 фундаментальних праць, які для діалектологів не просто є настільними книгами, а слугують зразком для наслідування. Результати, справді, вражають...

Однак передусім важливо усвідомити те, із якою унікальною Людиною маємо честь бути поряд, спілкуватися, дискутувати, радитися з Ним, учитися в Нього, захоплюватися Ним і бути вдячними...

Наукова спільнота Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України сердечно вітає Павла Юхимовича та бажає міцного здоров'я, творчої наснаги, наукових здобутків на многії літа!

*Тетяна Ястремська,
Інститут українознавства
ім. І. Крип'якевича НАН України, Львів*

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ УКРАЇНОЗНАВСТВА ІМ. І. КРИП'ЯКЕВИЧА

Україна

КУЛЬТУРНА СПАДЩИНА,
НАЦІОНАЛЬНА СВІДОМІСТЬ,
ДЕРЖАВНІСТЬ

2020
33

Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність / гол. ред. Ігор Соляр; НАН України, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича. Львів, 2020. Вип. 33. 540 с.

Збірник об'єднує студії з історії, мовознавства та літературознавства.

Статті історичного блоку розкривають актуальні проблеми історії України, а також містять розвідки про відомих людей та їх значення у формуванні української державності.

Мовознавчі студії репрезентують українсько-угорську наукову співпрацю, аналіз мовних явищ за матеріалами пам'яток XVI–XVIII ст. та за діалектними джерелами, а також дослідження проблеми інтеграції науково-технічного прогресу (психолінгвістичний аспект).

Дослідження з літературознавства зосереджені довкола аналізу підручників з української літератури XIX століття в університетській системі, особливостей зображення подій Другої світової війни у прозі Росії, США й Угорщини XX століття, а також дослідження поезії – віршів Шевченка та урбаністичних віршів Георга Гайма та Богдана Ігоря Антонича.

Ukraine: Cultural Heritage, National Consciousness, Statehood / Ed. Ihor Soliar; NAS of Ukraine, I. Krypiakievych Institute of Ukrainian Studies. Lviv, 2020. Vol. 33. 540 p.

The collection unites studies in history, linguistics, and literary studies.

Articles of the historical section reveal current problems in Ukraine's history and contain research about famous people and their importance in forming Ukrainian statehood.

Linguistic studies represent Ukrainian-Hungarian scientific cooperation, analysis of linguistic phenomena based on the materials of the 16th-18th centuries and dialect sources, and research on the problem of integration of scientific and technological progress (psycholinguistic aspect).

Research on literary studies focuses on the analysis of textbooks on Ukrainian literature of the 19th century in the university system, the features of the events of World War II in the prose of Russia, the USA, and Hungary of the 20th century, as well as a study of poetry - poems by Shevchenko and urban poems by George Heim and Bohdan Ihor Antonych.

Рекомендувала до друку вчена рада

Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України
(протокол № 9 від 03.12.2020 р.)

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР

Соляр Ігор Ярославович, д.і.н., проф. (Україна)

ЗАСТУПНИК ГОЛОВНОГО РЕДАКТОРА

Романюк Михайло Васильович, к.і.н. (Україна)

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Акіллі Алессандро (Achilli Alessandro), PhD (Australia)

Борчук Степан Миколайович, д.і.н., проф. (Україна)

Газдаг Вільмош (Gazdag Vilmos), PhD (Україна)

Даниленко Андрій (Danylenko Andriy), PhD, prof. (США)

Золтан Андраш (Zoltán András), dr hab., prof. (Угорщина)

Литвин Микола Романович, д.і.н., проф. (Україна)

Мозер Міхаель (Moser Michael), dr hab., prof. (Австрія)

Муравський Олег Іванович, к.і.н., с.н.с. (Україна)

Надрага Марта Степанівна, к.і.н., с.д. (Україна)

Пастух Тарас Васильович, д.філол.н., доц. (Україна)

Рембішевська Дорота Кристина (Rembiszewska Dorota Krystyna), dr hab., prof. (Польща)

Ситник Олександр Степанович, д.і.н., проф. (Україна)

Ястремська Тетяна Олександрівна, к.філол.н., с.н.с. (Україна)

ЗМІСТ

ІСТОРИЧНІ СТУДІЇ

Актуальні питання української історії	3
Паршин Ілля. Маловідома згадка про грамоту Луцького єпископа від 1319 року	3
Войтович Леонтій. Стільсько: між фактами і вигадками.	13
Пашук Володимир. Греко-католицьке духовенство – важливий соціальний чинник формування товариства «Просвіта»	38
Кондратюк Костянтин, Коцюмбас Ореста. Академічна гімназія у Львові (1849–1914)	50
Руда Оксана. Роль політичної партії «Мізрахі» в розвитку єврейського приватного шкільництва у міжвоєнній Польщі	69
Chotary Juriy. Пона Згінуї, the symbol of freedom and courage	81
Пагіря Олександр. Від співпраці до ворожнечі: протистояння Карпатської Січі та чехословацьких органів безпеки на зламі (1938–1939)	90
Ільницький Василь, Батюк Тарас. Боротьба радянських репресивно-каральних органів проти підрозділів тактичного відтинку 22 «Чорний ліс» (1946–1947)	111
Артимишин Юлія. «Закерзоння» як концепт: лінія–кордон–терен–втрачений регіон?	137
Боднар Галина. «Постійно відчували цензуру і відповідну планку над собою»: Львівський університет імені Івана Франка в 1970-х – середині 1980-х років (структура, викладачі, кадрова політика)	157
Піх Олег. Геополітичні розбіжності як чинник відносин Польщі та Росії (1994–2004)	177
Артимишин Павло. Харківські угоди 2010 року: візії політичних, медійних та експертних середовищ в Україні	194
Krasivskyi Orest, Pidberezhnyk Nadiia. Problems of nation-building processes in Ukraine at the present stage	214
Попко Сергій. Військово-політична співпраця України з НАТО: особливості імплементації програм співробітництва (кінець ХХ – початок ХХІ століття).	222
Матіїв Юлія. Соціальна політика в дискурсі політичних партій на позачергових виборах до Верховної Ради у 2014 році	234
Воєнна історія	243
Підшибякін Сергій. Іловайська трагедія 2014 року в дискурсі української громадської думки	243

Полтавець Юрій. Особливості навчального процесу в Національній академії сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного на сучасному етапі	260
Постаті	270
Патер Іван. Іван Пулкою – український патріот, політик, державник	270
Сова Андрій. Освітньо-виховна діяльність Івана Боберського в Канаді.	294
Каменцев Денис. Публіцистична діяльність Володимира Сальського	306
Галів Микола, Огар Анна. «Член ОУН» Варвара Степанівна Журбенко: доля репресованої вчительки (за матеріалами архівно- кримінальної справи)	318
Кравець Наталія. Архівно-слідча справа Василя Проходи як історичне джерело	331
Костишин Роман. Громадсько-політична діяльність Володимира Кохана в 1920–1960-х роках	342
Романюк Михайло. Життєвий шлях Лицаря Срібного хреста заслуги УПА Івана Червака («Дністрового»).	352

МОВОЗНАВСТВО

Барань Єлизавета, Барань Адальберт. Внесок Іштвана Удварі в реабілітацію наукової спадщини Антонія Годинки	364
Осінчук Юрій. Церковнослов'янські запозичення в лексичній системі української мови XVI–XVII століть	379
Ястремська Тетяна. Картина світу і концепт: проблема (пере)осмислення.	394
Мех Наталія, Мех Олег. Інформаційно-техногенний фактор і людина: психолінгвістичний аспект	411

ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

Генц Адріана. Історія літератури чи філологічні студії: підручники з української літератури XIX століття в університетській системі	422
Барань Адальберт. Особливості зображення подій Другої світової війни у прозі Росії, США й Угорщини XX століття (за романами Василя Гроссмана «Життя і доля», Джеймса Джонса «Віднині і повік», Імре Кертеса «Знедоленість»)	433
Шкраб'юк Петро. У житті й боротьбі – разом (чотири силуетки про незвичайних жінок України)	448
Пастух Тарас. Шляхи рецепції віршів Шевченка	465
Гаврилів Тимофій. Місто в модерністичній поезії. Урбаністичні вірші Георга Гайма та Богдана Ігоря Антонича	480

ОГЛЯДИ ТА РЕЦЕНЗІЇ

- Мочернюк Наталія.** [Рец.]: «Живий живе гадає!»: творча спадщина і чин Івана Іванця з погляду XXI століття [на кн.]: Іван Іванець (1893–1946). Стрілецькі мемуари, творча спадщина / Упоряд. А. Яців і Р. Яців; вст. сл.: П. Гринчишин; наук. ред. і авт. вст. ст. д.і.н. М. Литвин. Львів, 2019. 476 с.: іл. 494
- Голик Роман.** [Рец.]: Львівська Ставропігія XVIII – початку XX століття: консервативна організація перед викликами модерності [на кн.]: Киричук О., Орлевич І. Львівський Ставропігійський інститут (1788–1914). Роль у суспільно-політичному, культурному та релігійному житті українців Галичини / НАН України, Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича; Львівський музей історії релігії. Львів: Логос, 2018. 288 с. 499
- Тараніна Богдана.** [Рец. на кн.]: Максим Яременко. Перед викликами уніфікації та дисциплінування: Київська православна митрополія у XVIII столітті. Львів: Вид-во УКУ, 2017. 272 с. (Серія «Київське християнство», т. 4). 503
- Приступа Євген.** [Рец. на]: Сова А. Іван Боберський: суспільно-культурна, військово-політична та освітньо-виховна діяльність: монографія; Інститут українознавства імені Івана Крип'якевича НАН України; Львівський державний університет фізичної культури імені Івана Боберського; Центр незалежних історичних студій. Львів, 2019. 512 с. 512
- Міщанин Василь.** [Рец. на]: Вегеш М.М., Віднянський С.В. Августин Волошин – «батько карпатоукраїнського народу». Київ: Парлам. вид-во, 2020. 472 с. + Іл., ім. пок. 516
- Голик Роман.** [Рец.]: Освіта для нації: нова праця про міжвоєнну Галичину [на кн.]: Руда О. Національно-освітня політика урядів Польщі щодо населення Галичини в 20–30-х роках XX століття: реалізація та рецепції: монографія / Національна академія наук України, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича. Львів, 2019. 802 с. 526

ЮВІЛЕЇ

- Ресент Олександр.** *Honeste vivere, alterum non laedere, suum cuique tribuere* . . . 530
- Ястремська Тетяна.** Слово про Вчителя:
до ювілею Павла Юхимовича Гриценка. 533